

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

مدیریت تحصیلات تکمیلی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد در رشته زبان شناسی همگانی

عنوان:

بررسی ارتباط متغیرهای اجتماعی و واجی در گفتار فارسی زبانان تهرانی

استاد راهنما:

جناب آقای دکتر یحیی مدرسی

استاد مشاور:

سرکار خانم دکتر آزیتا افراشی

پژوهشگر:

طیبه حبیبی

شهریور ۱۳۹۳

تقدیم به:

همه آنانی که دوستشان دارم

با سپاس فراوان از:

استاد ارجمندم جناب آقای دکتر یحیی مدرسی که با راهنمایی های ارزنده خود این مسیر پر فراز و نشیب را بر من هموار نمودند و بدون راهنمایی و کمک ایشان این راه بسی دشوار می نمود.

استاد عزیزم سرکار خانم دکتر آزیتا افراشی که با نظرات ارزشمند خود کمک بزرگی به رفع کاستی ها و هر چه بهتر شدن این اثر نمودند.

چکیده:

زبان یکی از ضرورت های زندگی اجتماعی است و به کارگیری آن یکی از ویژگی های انسان اجتماعی به شمار می آید و اصلی ترین نقش آن ایجاد ارتباط بین انسان های یک جامعه زبانی می باشد. گروه های اجتماعی مختلف در یک جامعه زبانی معمولا گرایش های نسبتا متفاوتی در رفتار زبانی دارند و به نظر می رسد که در پیدایش تنوعات و گوناگونی های زبانی در سطح یک جامعه بسیاری از عوامل غیر زبانی نقش بازی می کنند و پژوهش های جدید در زبان شناسی اجتماعی نیز نشان داده است که میان متغیرهای زبانی و غیر زبانی همبستگی و ارتباط زیادی وجود دارد. پژوهش حاضر، در چارچوب کلی جامعه شناسی زبان به بررسی میزان همبستگی و ارتباط میان سه متغیر غیر زبانی جنسیت، سن و تحصیلات با سه متغیر زبانی فراشتگی واکه ای (/e/ ~ /æ/)، حذف همخوان t پایانی (/t/ ~ /θ/) و ناهمگون شدگی همخوانی (/g/ ~ /k/) در گفتار فارسی زبانان تهرانی می پردازد. جمعیت مورد بررسی در این پژوهش ۴۸ نفر می باشند که به صورت غیر تصادفی در دو گروه جنسیتی زن و مرد و از میان گروه های سنی (۲۱-۳۰ و ۳۱-۴۰ ساله) و در گروه های تحصیلی (دیپلم و پایین تر و لیسانس و بالاتر) انتخاب شده اند. روش پژوهش توصیفی-تحلیلی است و داده ها از طریق روش میدانی و ضبط صدای گویشوران مورد بررسی در سطح شهر تهران گرد آوری شده است. در این پژوهش از آزمون T برای سنجش میزان همبستگی متغیرهای زبانی و اجتماعی مورد نظر استفاده شده است و تحلیل داده ها با استفاده از نرم افزار Minitab صورت گرفته است. سطح معنی داری ۰/۰۵ در نظر گرفته شده است. نتایج حاصل از پژوهش حاضر نشان می دهد که: ۱- بین متغیرهای اجتماعی و برخی از متغیرهای زبانی مورد بررسی همبستگی وجود دارد. ۲- گفتار زنان فارسی زبان تهرانی نسبت به مردان به گونه با اعتبارتر نزدیک تر است. ۳- با افزایش سطح تحصیلات، گفتار آزمودنی ها به گونه با اعتبارتر نزدیک تر می شود. ۴- عامل سن تاثیر چندانی در کاربرد متغیرهای زبانی مورد بررسی این پژوهش نشان نمی دهد.

کلید واژه ها: زبان شناسی اجتماعی، گوناگونی زبانی، متغیر واجی، جنسیت، سن، تحصیلات

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
فصل اول	
سیمای پژوهش	
۱۳	۱-۱ مقدمه
۱۵	۲-۱ موضوع پژوهش
۱۶	۳-۱ هدف های پژوهش
۱۷	۴-۱ متغیرهای پژوهش
۱۷	۱-۴-۱ متغیرهای زبانی
۱۹	۲-۴-۱ متغیرهای غیر زبانی
۱۹	۵-۱ پرسش های پژوهش
۲۰	۶-۱ فرضیه های پژوهش
۲۱	۷-۱ روش پژوهش
۲۲	۱-۷-۱ جمعیت نمونه
۲۳	۲-۷-۱ گردآوری داده ها
۲۴	۸-۱ مفاهیم بنیادی
فصل دوم	
مباحث نظری	
۳۰	۱-۲ مقدمه
۳۳	۲-۲ همبستگی زبان و جامعه
۳۵	۳-۲ گوناگونی زبانی
۴۱	۴-۲ نقش متغیرهای اجتماعی در تنوعات زبانی
۴۵	۱-۴-۲ سن
۵۰	۲-۴-۲ تحصیلات
۵۲	۳-۴-۲ جنسیت
۵۹	۵-۲ پیشینه مطالعات
۵۹	۱-۵-۲ پژوهش های انجام شده در خارج از ایران
۶۲	۲-۵-۲ پژوهش های انجام شده در ایران

فصل سوم

توصیف و تحلیل داده ها

۶۶	۱-۳ مقدمه
۶۷	۲-۳ توصیف و تحلیل داده ها
۶۸	/æ~/e/ ۱-۲-۳
۶۸	۱-۱-۲-۳ جنسیت
۶۹	۲-۱-۲-۳ سن
۷۰	۳-۱-۲-۳ تحصیلات
۷۱	۴-۱-۲-۳ سن و جنسیت
۷۲	۵-۱-۲-۳ تحصیلات و جنسیت
۷۳	۶-۱-۲-۳ سن و تحصیلات

/k~/g/ ۲-۲-۳

۷۴	۱-۲-۲-۳ جنسیت
۷۴	۲-۲-۲-۳ سن
۷۶	۳-۲-۲-۳ تحصیلات
۷۷	۴-۲-۲-۳ سن و جنسیت
۷۸	۵-۲-۲-۳ تحصیلات و جنسیت
۸۰	۶-۲-۲-۳ سن و تحصیلات

/t~/θ/ ۳-۲-۳

۸۲	۱-۳-۲-۳ جنسیت
۸۳	۲-۳-۲-۳ سن
۸۴	۳-۳-۲-۳ تحصیلات
۸۵	۴-۳-۲-۳ سن و جنسیت
۸۷	۵-۳-۲-۳ تحصیلات و جنسیت
۸۸	۶-۳-۲-۳ سن و تحصیلات

فصل چهارم

نتیجه گیری

۹۲	۱-۴ مقدمه
۹۲	۲-۴ تاثیر جنسیت بر متغیرهای زبانی
۹۳	۳-۴ تاثیر سن بر متغیرهای زبانی
۹۵	۴-۴ تاثیر تحصیلات بر متغیرهای زبانی
۹۶	۵-۴ بررسی فرضیه ها

۱۰۶	۴-۶ نتایج اصلی
۱۰۸	۴-۷ پژوهش آینده
	کتابنامه
۱۱۱	منابع فارسی
۱۱۴	منابع انگلیسی
	واژه نامه
۱۱۷	واژه نامه فارسی به انگلیسی
۱۱۹	واژه نامه انگلیسی به فارسی
	پیوست
۱۲۲	فرم مصاحبه

فهرست جدول ها

صفحه	عنوان
۲۲	جدول ۱-۱: افراد مورد بررسی به تفکیک سن ، تحصیلات و جنسیت
۶۶	جدول ۲-۳: درصد و فراوانی جمعیت نمونه بر حسب جنسیت
۶۷	جدول ۳-۳: درصد و فراوانی جمعیت نمونه بر حسب سن
۶۷	جدول ۴-۳: درصد و فراوانی جمعیت نمونه بر حسب تحصیلات
۶۸	جدول ۵-۳: درصد و فراوانی بکارگیری /e/ در گفتار جمعیت نمونه بر حسب جنسیت
۶۸	جدول ۶-۳: درصد و فراوانی بکارگیری /e/ در گفتار جمعیت نمونه بر حسب سن
۶۹	جدول ۷-۳: درصد و فراوانی بکارگیری /e/ در گفتار جمعیت نمونه بر حسب تحصیلات
۷۱	جدول ۸-۳: درصد و فراوانی به کارگیری واکه/e/ در گفتار جمعیت نمونه بر حسب سن و جنسیت
۷۲	جدول ۹-۳: درصد و فراوانی بکارگیری واکه/e/ در گفتار جمعیت نمونه بر حسب تحصیلات و جنسیت
۷۳	جدول ۱۰-۳: درصد و فراوانی بکارگیری واکه/e/ در گفتار جمعیت نمونه بر حسب تحصیلات و سن
۷۵	جدول ۱۱-۳: درصد و فراوانی تظاهر همخوان /g/ در گفتار جمعیت نمونه بر حسب جنسیت
۷۶	جدول ۱۲-۳: درصد و فراوانی تظاهر همخوان /g/ در گفتار جمعیت نمونه بر حسب سن
۷۷	جدول ۱۳-۳: درصد و فراوانی تظاهر همخوان /g/ در گفتار جمعیت نمونه بر حسب تحصیلات
۷۹	جدول ۱۴-۳: درصد و فراوانی میزان تظاهر همخوان /g/ در گفتار جمعیت نمونه بر حسب سن و جنسیت
۸۰	جدول ۱۵-۳: درصد و فراوانی تظاهر همخوان /g/ در گفتار جمعیت نمونه بر حسب تحصیلات و جنسیت
۸۱	جدول ۱۶-۳: درصد و فراوانی تظاهر همخوان /g/ در گفتار جمعیت نمونه بر حسب سن و تحصیلات
۸۳	جدول ۱۷-۳: درصد و فراوانی حذف همخوان /t/ پایانی در گفتار جمعیت نمونه بر حسب جنسیت
۸۴	جدول ۱۸-۳: درصد و فراوانی حذف همخوان /t/ پایانی در گفتار جمعیت نمونه بر حسب سن
۸۶	جدول ۱۹-۳: درصد و فراوانی حذف همخوان /t/ پایانی در گفتار جمعیت نمونه بر حسب تحصیلات
۸۷	جدول ۲۰-۳: درصد و فراوانی حذف همخوان /t/ پایانی در گفتار جمعیت نمونه بر حسب سن و جنسیت
۸۸	جدول ۲۱-۳: درصد و فراوانی حذف همخوان /t/ پایانی در گفتار جمعیت نمونه بر حسب تحصیلات و جنسیت
۸۹	جدول ۲۲-۳: درصد و فراوانی حذف همخوان /t/ پایانی در گفتار جمعیت نمونه بر حسب سن و تحصیلات
۹۷	جدول ۲۳-۴: مقایسه تظاهر واکه /e/ در گفتار جمعیت نمونه بر حسب جنسیت
۹۸	جدول ۲۴-۴: مقایسه تظاهر واکه /e/ در گفتار جمعیت نمونه بر حسب سن
۹۹	جدول ۲۵-۴: مقایسه تظاهر واکه /e/ در گفتار جمعیت نمونه بر حسب تحصیلات

- جدول ۴-۲۶: مقایسه حذف همخوان /t/ پایانی در گفتار جمعیت نمونه بر حسب جنسیت ۱۰۰
- جدول ۴-۲۷: مقایسه حذف همخوان /t/ پایانی در گفتار جمعیت نمونه بر حسب سن ۱۰۱
- جدول ۴-۲۸: مقایسه حذف همخوان /t/ پایانی در گفتار جمعیت نمونه بر حسب تحصیلات ۱۰۲
- جدول ۴-۲۹: مقایسه تظاهر همخوان /t/ در گفتار جمعیت نمونه بر حسب جنسیت ۱۰۳
- جدول ۴-۳۰: مقایسه تظاهر همخوان /t/ در گفتار جمعیت نمونه بر حسب سن ۱۰۴
- جدول ۴-۳۱: مقایسه تظاهر همخوان /t/ در گفتار جمعیت نمونه بر حسب تحصیلات ۱۰۵

فهرست نمودارها

صفحه	عنوان
۶۹	نمودار ۱-۳: درصد بکارگیری /e/ در گفتار جمعیت نمونه بر حسب جنسیت
۷۰	نمودار ۲-۳: درصد بکارگیری /e/ در گفتار جمعیت نمونه بر حسب سن
۷۱	نمودار ۳-۳: درصد بکارگیری واکه /e/ در گفتار جمعیت نمونه بر حسب تحصیلات
۷۶	نمودار ۴-۳: درصد تظاهر همخوان /g/ در گفتار جمعیت نمونه بر حسب جنسیت
۷۶	نمودار ۵-۳: درصد تظاهر همخوان /g/ در گفتار جمعیت نمونه بر حسب سن
۷۸	نمودار ۶-۳: درصد تظاهر همخوان /g/ در گفتار جمعیت نمونه بر حسب تحصیلات
۸۳	نمودار ۷-۳: درصد حذف همخوان /t/ پایانی در گفتار جمعیت نمونه بر حسب جنسیت
۸۵	نمودار ۸-۳: درصد حذف همخوان /t/ پایانی در گفتار جمعیت نمونه بر حسب سن
۸۶	نمودار ۹-۳: درصد حذف همخوان /t/ پایانی در گفتار جمعیت نمونه بر حسب تحصیلات
۹۳	نمودار ۱-۴: درصد تظاهر متغیرهای زبانی مورد نظر در گفتار جمعیت نمونه بر حسب جنسیت
۹۴	نمودار ۲-۴: درصد تظاهر متغیرهای زبانی مورد نظر در گفتار جمعیت نمونه بر حسب سن
۹۶	نمودار ۳-۴: درصد تظاهر متغیرهای زبانی مورد نظر در گفتار جمعیت نمونه بر حسب تحصیلات

فصل اول

سیمای پژوهش

۱-۱- مقدمه

زبان نظامی ارتباطی است که به اتکای نمادها در حوزه مناسبات انسانی- اجتماعی جریان می یابد. زبان گویای جامعه ای انسانی است که به شکل نمادین به توصیف، طبقه بندی و فهرست سازی تجارب و مفاهیم و اشیا همت می گمارد و لذا بخشی از فرهنگ می نماید. زبان رفتاری است مختص جامعه انسانی و مبین مرحله ای از تکامل تاریخی آن که از غریزه به سوی مرتبط سازی اندیشه ها و عواطف و تمایلات از طریق نظامی از نمادهای تولید شده اختیاری می گراید و به واسطه فهم پذیری متقابل، موجبات انسجام اجتماعی را فراهم می آورد و مرزبندی درون گروه و برون گروه را تسهیل می سازد (محمدی اصل، ۱۳۸۹ : ۳۱). زبانی که افراد بشر در سرتاسر جهان روزانه به کار می برند، نظامی است بسیار پیچیده و در واقع زبان پیچیده ترین نظامی است که انسان برای ارتباط با دیگران با آن سر و کار دارد. کافی است به این نکته توجه کنیم که تا آنجا که از آثار تاریخی بر می آید لاقلاً بیست و پنج قرن است که بشر به ساخت این نظام توجه کرده و برای شناختن قواعد آن تلاش کرده است، ولی علیرغم این همه تلاش، امروز هیچ زبانی نیست که به مفهوم فنی زبان شناسی برای آن دستور کاملی تدوین شده باشد و این نیست مگر بخاطر پیچیدگی زبان (باطنی، ۱۳۵۵: ۲۶).

زبان به عنوان پدیده ای تاریخی - اجتماعی، بنا به نیازهای اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی مخاطبان و متکلمان دچار تحول و نوآوری می شود. مثلاً سبک زندگی، تجربیات جدید، کاربرد تکنولوژی و رسانه های ارتباطی، مهاجرت یا استعمار بر این تغییر موثر می افتد. در این راستا دگرگونی زبان ها به یکسان قابل پیش بینی نیست و حتی دقیقاً نمی توان تاثیر آن بر تحولات ساختی جامعه را هم به درستی تبیین کرد (محمدی اصل، ۱۳۸۹ : ۱۸). در واقع امروزه بر پایه نظریه های زبان شناسی و روش های علمی زبان، باور بر این است که زبان به مانند دیگر مظاهر مادی در بستر جامعه ماهیتی پویا و مستقل و پیوسته در حال تغییر و تحول است. صورت های زبان در تمامی سطوح ساختاری متحول می شوند، قاعده ای

جایگزین قاعده دیگر می شود، واژه هایی دیگر بر حسب نیاز به حوزه زبان وارد می شوند، تلفظ ها دگرگون شده و در مجموع زبان امروز با زبان گذشته متفاوت می شود. پس واضح است که زبان گفتاری پیوسته در حال تحول و تغییر است، اول تحول درونی که طبق "اصل کم کوشی"^۱، زبان های زنده به سوی سادگی گرایش دارند، دوم تحول بیرونی ناشی از عوامل فرهنگی، اجتماعی و غیره از جمله دخالت زبان های دیگر. در واقع اکثر تحولات و تغییرات را مردم عامی و بچه ها به وجود می آورند، زیرا آنها شناختی آگاهانه از زبان ندارند، لذا با تحول و تغییراتی که به تدریج در زبان به وجود می آید، مخالفت نمی کنند. پس از مدتی که این تغییرات شکل گرفت، تحصیل کردگان نیز آن را می پذیرند. یعنی این تحولات در زبان گفتاری وارد می شود. البته زبان نوشتاری نیز در دراز مدت تسلیم بعضی از این تغییرات می گردد (وحیدیان، ۱۳۸۸).

امروزه نقش و تاثیر جامعه و عوامل اجتماعی در زبان را نمی توان نادیده گرفت. ما در تجربه روزمره خود می بینیم که افراد در کاربرد زبان مادری خود با هم تفاوت دارند. هر گروه از اهالی یک زبان را که به طور تصادفی انتخاب کنیم و کاربرد زبان را در آنها مقایسه کنیم، می بینیم که بین آنها تفاوت های چشم گیری وجود دارد. هر چند فردی که عضو یک جامعه زبانی^۲ باشد، سعی دارد خود را به استانداردهای آن جامعه زبانی نزدیک تر کند تا از نظر آن جامعه زبانی نشان دار نباشد و توسط اعضای دیگر پذیرفته باشد، ولی از آنجا که وجود جامعه زبانی همگن غیر ممکن است همیشه زبان بر اثر نفوذ و تاثیر عوامل گوناگون دچار تنوعات و تغییرات و حتی تحولات مختلف می گردد که این تنوع بر حسب بزرگی یا کوچکی یک جامعه زبانی چشمگیر یا ناچیز می باشد. یک جامعه زبانی در واقع شامل گروهی از مردم است که از مجموعه هنجارها و توقعات یکسانی در کاربرد زبان بهره می جویند. بلومفیلد (۱۹۳۳: ۴۲) می گوید:

"جامعه زبانی عبارت است از گروهی از مردم که از طریق گفتار با یکدیگر ارتباط متقابل دارند". مردمی که در یک منطقه زندگی می کنند و از لحاظ مقام و شان آموزشی و اقتصادی یکسان نیستند، اغلب به صورت های مختلف صحبت می کنند. در واقع این تفاوت ها را می توان به صورت صریح یا تلویحی به عنوان نشانه های عضویت در گروه های اجتماعی گوناگون یا جوامع زبانی در نظر گرفت و مطالعه آن ویژگی های زبانی

¹ least effort principle

² linguistic community

که برای طرفین شرکت کننده در این جوامع زبانی حائز اهمیت اجتماعی است را جامعه شناسی زبان می نامند. جامعه شناسی زبان^۳ نام شاخه علمی تازه ایست که از محل تلاقی زبان شناسی و جامعه شناسی جوانه زده است. در واقع وقتی زبان در ارتباط با گروه یا جامعه مورد مطالعه قرار می گیرد، یعنی به عنوان ابزار ارتباط بین افراد اجتماع مطرح باشد، بررسی آن در حوزه ای قرار می گیرد که به آن جامعه شناسی زبان گفته می شود (باطنی، ۱۳۵۵ : ۵۰). با پیشرفت علم جامعه شناسی زبان، محققان این حوزه در پی آنند که به توصیف علل گوناگونی های زبانی بر پایه متغیرهای اجتماعی بپردازند.

۱-۲- موضوع پژوهش

زبان فارسی به عنوان زبان رسمی کشور و زبان رایج مردم تهران وسیله ارتباط مشترک همه مردم ایران است. متغیرهای مختلف اجتماعی مانند جنسیت، سن و تحصیلات گویشوران بر نحوه استفاده آنها از زبان تاثیر می گذارد و موجب می شود تنوعاتی در زبان مردان و زنان با سنین و تحصیلات مختلف مشاهده شود. تحقیقاتی که تاکنون انجام گرفته است، نشان می دهد که صورت های زبانی که افراد در سنین مختلف به کار می برند با یکدیگر متفاوت است و همچنین با توجه به نقش های اجتماعی متفاوتی که جامعه بر دوش زنان و مردان می گذارد، صورت های زبانی متفاوتی در زبان زنان و مردان مشاهده می شود. این پژوهش نیز در چارچوب کلی جامعه شناسی زبان قصد دارد تا به نقش متغیرهای اجتماعی در گفتار فارسی زبانان تهرانی بپردازد و تاثیر این عوامل اجتماعی را بر گفتار افراد مورد بررسی قرار دهد. به عبارت دقیق تر، در این پژوهش به بررسی متغیرهای زبانی افراستگی واکه ای (در متغیر /e/ ~ /æ/)، حذف همخوان "t" پایانی (در متغیر /t/ ~ /Ø/) و ناهمگون شدگی همخوانی (در متغیر /g/ ~ /k/) در گفتار پرداخته شده است و رابطه این عوامل زبانی با عوامل غیر زبانی چون جنسیت، تحصیلات و سن افراد تعیین می گردد.

---

³ sociology of language

۱-۳- هدف های پژوهش

همانطور که همه گویندگان یک زبان از نظر خصوصیات غیر زبانی (مانند طبقه اجتماعی، جنسیت، سن، تحصیلات، زمینه خانوادگی، نژاد، مذهب، شغل، محل تولد و غیره) یکسان نیستند، رفتار زبانی آنها نیز کاملاً یکسان نیست. به بیان دیگر گروه های اجتماعی مختلف در یک جامعه زبانی معمولاً گرایش های نسبتاً متفاوتی در رفتار زبانی دارند و به نظر می رسد که در پیدایش تنوعات و گوناگونی های زبانی در سطح یک جامعه بسیاری از عوامل غیر زبانی نقش بازی می کنند و پژوهش های جدید در زبان شناسی اجتماعی نیز نشان داده است که میان متغیرهای زبانی و غیر زبانی همبستگی و ارتباط زیادی وجود دارد (مدرسی، ۱۳۹۱ : ۱۷۶). به طور کلی اعضای یک جامعه زبانی در سنین مختلف، الگوهای رفتاری متفاوتی دارند که الگوهای رفتار زبانی از جمله آنهاست. ویژگی های زبانی مرتبط با عامل سن ممکن است صرفاً جنبه واژگانی داشته باشند و یا به صورت گرایش های آوایی و دستوری بروز نمایند. تظاهر ویژگی های آوایی و دستوری در رفتار زبانی گروه های سنی مختلف به طور نسبی و با درجات متفاوت قابل مشاهده است (همان : ۲۲۰). یکی دیگر از عوامل غیر زبانی که ممکن است در گفتار منعکس گردد و ایجاد نوعی لهجه نماید جنسیت است. گفتار زنان در هر جامعه زبانی ویژگی هایی دارد که آن را کم و بیش از گفتار مردان متمایز می کند. گاهی این تفاوت ها در سطح واژگان و دستور آشکار می شود، و گاهی نیز جنبه آوایی دارد، یعنی به تلفظ کلمات یا آهنگ جمله مربوط می شود. در پاره ای موارد نیز ترکیبی از این تفاوت ها گفتار زنان و مردان را از هم متمایز می سازد. داشتن یا نداشتن تحصیلات و میزان و نوع آن نیز می تواند کم و بیش ایجاد یک گونه زبانی خاص کند. به عبارت دیگر نوع گفتار می تواند منعکس کننده درجه تحصیلات باشد و تا آنجا که تحصیلات نماینده طبقه اجتماعی است، نمایشگر طبقه اجتماعی افراد نیز می باشد (باطنی، ۱۳۵۵ : ۸۴).

هدف اصلی پژوهش حاضر بررسی ارتباط میان عوامل اجتماعی با متغیرهای زبانی در گفتار فارسی زبانان تهرانی است. و این موضوع از آن جهت حائز اهمیت است که امروزه تاکید می شود که بررسی زبان

تنها از طریق توصیف ساختاری آن کافی نیست و تحولات و گوناگونی های آن بدون توجه به عوامل مختلف اجتماعی قابل توضیح نیست. این همبستگی میان زبان و عوامل اجتماعی به حدی است که برخی زبان را آیینی ای دانسته اند که پدیده ها و دگرگونیهای مختلف اجتماعی- فرهنگی جامعه را در خود منعکس می سازد.

هدف های ویژه این پژوهش نیز به صورت زیر است:

بررسی ارتباط جنسیت، سن و تحصیلات گوینده با میزان وقوع افراستگی واکه ای
بررسی ارتباط جنسیت، سن و تحصیلات گوینده با میزان حذف همخوان "t" پایانی
بررسی ارتباط جنسیت، سن و تحصیلات گوینده با میزان ناهمگون شدگی همخوانی

۱-۴- متغیرهای پژوهش

از آنجا که این گونه پژوهش ها به لحاظ حجم داده ها، معمولا گسترده و سنگین است برای محدودتر و در عین حال دقیق تر کردن کار، متغیرهای زبانی و غیر زبانی زیر، در این پژوهش مورد توجه و بررسی قرار می گیرند.

۱-۴-۱- متغیرهای زبانی

۱- در کلماتی که بیش از یک هجا دارند، واکه /æ/ در گونه معیار در هجای اول یا دوم، گاه می تواند به صورت /e/ نیز ظاهر شود که ما آن را در این پژوهش، افراستگی واکه ای یعنی تبدیل واکه /æ/ به /e/ می نامیم.

$$\begin{pmatrix} \text{v} \\ \text{-back} \end{pmatrix} \rightarrow \begin{pmatrix} \text{-low} \\ \text{-high} \end{pmatrix} / \# \text{ C - C}$$

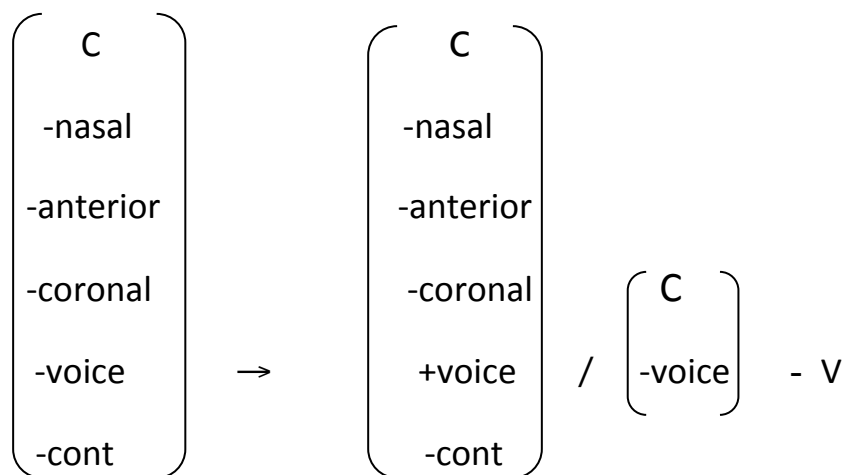
$$[\text{kæ}ʃ\text{ti}] \sim [\text{ke}ʃ\text{ti}]$$

۲- همخوان /t/ در پایان واژه ها بویژه اگر پیش از آن یکی از واج های /x/، /s/، /ش/ و یا /ف/ ساکن باشد، حذف می شود که در این پژوهش، ما آن را حذف همخوان /t/ پایانی می نامیم.

$$\begin{pmatrix} \text{C} \\ \text{-nasal} \\ \text{+anterior} \\ \text{+coronal} \\ \text{-voice} \\ \text{-cont} \end{pmatrix} \rightarrow \emptyset / \text{C} - \#$$

$$[\text{mast}] \sim [\text{mas}]$$

۳- هرگاه همخوان انسدادی بیواک /k/ مابین یک همخوان بی واک و یک واکه قرار گیرد، این همخوان انسدادی بیواک، می تواند به همخوان انسدادی واک دار /g/ تبدیل شود که در این پژوهش، ما آن را ناهمگون شدگی همخوانی یعنی تبدیل /k/ به /g/ می نامیم.

[læʃkær] ~ [læʃgær]

۱-۴-۲- متغیرهای غیر زبانی

متغیرهای غیر زبانی پژوهش حاضر شامل سن، جنسیت و تحصیلات می باشد که در بخش مفاهیم بنیادی به تعاریف آنها اشاره می شود. دو گروه سنی مختلف (۲۱ تا ۳۰ و ۳۱ تا ۴۰) در نظر گرفته شده است که این گروه های سنی در میان زنان و مردان با تحصیلات (دیپلم و پایین تر - لیسانس و بالاتر) بررسی شده است.

۱-۵- پرسش های پژوهش

۱. میان میزان وقوع افراستگی واکه ای (در متغیر e ~ æ) با متغیر جنسیت چه ارتباطی وجود دارد؟

۲. میان میزان وقوع افراستگی واکه ای (در متغیر e ~ æ) با متغیر سن چه ارتباطی وجود دارد؟

۳. میان میزان وقوع افزایش واکه ای (در متغیر $e \sim \text{æ}$) با متغیر تحصیلات چه ارتباطی وجود دارد؟

۴. میان میزان حذف همخوان t پایانی با متغیر جنسیت چه ارتباطی وجود دارد؟

۵. میان میزان حذف همخوان t پایانی با متغیر سن چه ارتباطی وجود دارد؟

۶. میان میزان حذف همخوان t پایانی با متغیر تحصیلات چه ارتباطی وجود دارد؟

۷. میان میزان ناهمگون شدگی همخوانی (در متغیر $g \sim k$) با متغیر جنسیت چه ارتباطی وجود دارد؟

۸. میان میزان ناهمگون شدگی همخوانی (در متغیر $g \sim k$) با متغیر سن چه ارتباطی وجود دارد؟

۹. میان میزان ناهمگون شدگی همخوانی (در متغیر $g \sim k$) با متغیر تحصیلات چه ارتباطی وجود دارد؟

۱-۶- فرضیه های پژوهش

۱. میزان وقوع واکه $e/$ در گفتار زنان فارسی زبان تهرانی نسبت به مردان کمتر است.

۲. میزان وقوع واکه $e/$ در گفتار فارسی زبانان تهرانی مسن تر کمتر از گروه سنی جوان تر است.

۳. میزان وقوع واکه $e/$ در گفتار فارسی زبانان تهرانی، در گروه های دارای تحصیلات بیشتر کاهش می یابد.

۴. میزان حذف همخوان t پایانی، در گفتار زنان فارسی زبان تهرانی نسبت به مردان کمتر است.

۵. میزان حذف همخوان t پایانی، در گفتار فارسی زبانان تهرانی مسن تر کمتر از گروه سنی جوان تر است.

۶. میزان حذف همخوان t پایانی، در گفتار فارسی زبانان تهرانی دارای تحصیلات بالاتر کاهش می یابد.

۷. میزان ناهمگون شدگی همخوانی (در متغیر $k \sim g$) در گفتار زنان فارسی زبان تهرانی نسبت به مردان کمتر است.

۸. میزان ناهمگون شدگی همخوانی (در متغیر $k \sim g$)، در گفتار فارسی زبانان تهرانی مسن تر کمتر از گروه سنی جوان تر است.

۹. میزان ناهمگون شدگی همخوانی (در متغیر $k \sim g$)، در گفتار فارسی زبانان تهرانی با تحصیلات بالاتر کاهش می‌یابد.

۱-۷-روش پژوهش

پژوهش حاضر به روش توصیفی- تحلیلی به انجام رسیده است و داده‌ها از طریق مصاحبه و در چارچوب پرسش‌نامه گردآوری شده است. جمعیت نمونه بر اساس ویژگی‌های سنی و تحصیلی مورد نظر در دو گروه زنان و مردان در دسترس انتخاب شده‌اند و پس از تهیه پرسش‌نامه و اجرای مصاحبه و ضبط صدا، پیکره گفتاری گردآمده، مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته و در نهایت با تکیه بر روش‌های آماری و ارائه جدول‌ها و نمودارهای مربوطه، نتیجه‌گیری به عمل آمده است. لازم به ذکر است، گونه سبکی مورد بررسی در این پژوهش، سبک خوانداری^۴ نزدیک به گونه گفتاری معیار می‌باشد و پرسشنامه نیز بر همین اساس تنظیم گردیده است.

---

^۴ reading style

۱-۷-۱- جمعیت نمونه

جمعیت نمونه در این پژوهش همگی فارسی زبان و مقیم تهران می باشند که در دو مقطع سنی ۲۱ تا ۳۰ ساله و ۳۱ تا ۴۰ ساله گزینش شده اند. به لحاظ تحصیلات نیز جمعیت نمونه به دو گروه تحصیلی دیپلم و پایین تر و لیسانس و بالاتر تقسیم شده اند. تعداد کل افراد مصاحبه شونده ۴۸ نفر می باشد که به صورت نمونه در دسترس (۲۴ مرد و ۲۴ زن) انتخاب شده اند.

چگونگی، تعداد و توزیع افراد در گروه های مختلف در جدول (۱-۱) نمایش داده شده است.

جدول (۱-۱): افراد مورد بررسی به تفکیک سن ، تحصیلات و جنسیت

جمع	۳۱ تا ۴۰ ساله	۲۱ تا ۳۰ ساله	سن / تحصیلات	
			جنسیت	
۱۲	۶ نفر	۶ نفر	دیپلم و زیر دیپلم	زن
			لیسانس و بالاتر	
۱۲	۶ نفر	۶ نفر	دیپلم و زیر دیپلم	مرد
			لیسانس و بالاتر	
۴۸	۲۴	۲۴	جمع	